

Visionen om handen och hjärnan i samspel

Jan Ling

Liksom så många med mig har jag alltsedan tonåren burit ett delat intresse för musik som handens respektive hjärnans domän. Jag upplevde därför en jobbig konflikt mellan mina två professorer, min musikvetenskapliga professor, Carl-Allan Moberg som kommenterade mina musikaliska ambitioner med att ”dåliga pianister har vi gott om i Sverige” och min förste pianoprofessor Olof Wiberg som ansåg att jag försummade pianoträningen för musikforskningsstudier och ansåg att jag borde sluta med de där dumheterna. Konflikten är inte ny: 1000-talets store teoretiker Guido av Arezzo inleder sin rimmade musiklärobok med följande famösa rader:

*Musicorum et cantorum magna est distantia
Isti dicunt, illi sciunt, quae componit musica.
Man qui facit, quod non sapit, diffinitur bestia.*

*Mellan musikkännaren och sångaren är stor skillnad:
Den ene sjunger, den andre vet vad musik består av.
Den som gör något utan att förstå, han är en best.*

Det är framförallt två ordsammanställningar som är av speciellt intresse för de som fortfarande likt Guido är intresserade av att kombinera konst och vetenskap. Det är mellan att sjunga och veta, mellan att göra och veta. Men det är möjligt att detta förakt för – i detta fallet inte handen men strupen – och för görandet

i stället för vetandet också har en annan dimension: det är kanske medvetenheten inför vad man gör som är det centrala? Kanske har vi missuppfattat Guidos tes och bör söka finna motsättningarna mellan konst och vetenskap mycket längre fram i tiden, kanske så sent som på 1700-talet då musik urskiljer sig från sina funktionella rötter och övergår till en konst med underhållande syften? Då formuleras också det nyttoperspektiv som i marknadstermer alltmer styr universiteten runt om i världen. Men tänk bara vad den olönsamma Guido åstadkommit med sitt revolutionerande terslinjesystem! Utan det hade hela den västerländska musiken genom tiderna inklusive pop, rock och rap sett ut annorlunda om den ens existerat! Guido, en musiker och forskare som förstod att visualisera ljudet på ett grundläggande pedagogiskt sätt! Det finns andra uppfinningar av musiker- forskare under medeltiden som lade andra avgörande grundstenar. De var nämligen de lärde musikanterna i klostren som stod bakom övergivandet av treenighetsgestaltens tvångströja för införandet av det binära systemtänkande i akt och mening att underlätta noteringen av musikens tidsrelation på ett adekvat sätt men som därmed sannolikt också kom att ligga bakom datorernas 01-tänkande. Här rör det sig om tekniska uppfinningar som verkligen ifrågasatte gällande ideologi på flera plan i fruktbarande dialektik med konstnärligt nyskapande och filosofisk underbyggnad i bagaget. Exemplet skulle kunna mångfaldigas genom historien. Ofta sker innovationerna i protest mot gällande akademism, byråkratism och programförklaringar, något som kan vara en tankeställare även för inriktning av dagens symposier kring konst och vetenskap. Det är lätt att de övergår till en diskussion om påvens skägg medan verklighetens problem förblir olösta i doktorandens hårddisk.

Bakom all innovation ligger en tradition, som vi kanske inte är medvetna om när vi står i själva arbetet men som framträder allt klarare ju äldre man blir. Det vill säga det gäller då förebilderna. För några år sedan kunde man läsa i antirökannonserna: ”det är inte vad du säger som betyder något, det är vad du gör”. Den personliga förebilden kan inte ersättas av några andra undervisningsformer eftersom dessa inte erbjuder den dialektiska process och det sunda konkurrensförhållande som alltid råder mellan lärare–student i en eller annan form. Och därmed är jag framme vid 1977 och de idéer som låg till grund för det första försöket att koppla musik och vetenskap i en mer formell forskarutbildning.

Men först en liten kort historik bakåt till 1960-talet för att ge relief till det skeende som jag inte tänkt på förrän Johan Öberg och Bengt Olsson ringde mig när jag vandrade bland etruskiska gravar på jakt efter aulos och kitharor. 1967 blev jag anställd av Gunnar Sjöström, som då var rektor vid dåvarande musik-konservatoriet i Göteborg, som timlärare i musikhistoria och formlära. Vårt liv blev därefter sammankopplade med omväxlande nära samarbete och hårda bataljer när våra musikpolitiska ambitioner gick isär. Vi har samma bakgrund: båda hade läst musikvetenskap och gått i pianoklassen. Helt klart påverkade vi varandra, speciellt i de konstruktiva samarbetsperioderna. Vi kunde också växla perspektiv, där den ene under en period stod för ett estetiskt, pedagogiskt eller sociologiskt perspektiv medan den andre då vanligtvis var inne i ett alternativt tänkande! När jag startade musikvetenskap 1968 vid universitetet var perspektivet musiksociologiskt: att vidga det trånga paradigmet som gjorde det omöjligt att studera jazz som musikvetenskap vid institutionen i musikvetenskap i Uppsala på 1950-talet bara för att ta ett exempel. 1972 startade Gunnar och jag SÄMUS som jag såg som ett experimentfält för ett kommande nytt musik-

samhälle på socialistisk grund medan Gunnar hade mera jordnära och realistiska intentioner. Efter några års turbulens började vi som vanligt samarbeta igen, nu för att få in de konstnärliga utbildningarna i universitetet och samtidigt kanske förverkliga något som vi båda utifrån olika utgångspunkter var intresserade av, nämligen kopplingen mellan konst och vetenskap. Såvitt jag minns hade vi inga problem med att få igenom studieplaner mer än vad den vanliga byråkratin ställde till med. Gunnar tipsade mig om en ung organist och tidigare dansare Hans Davidsson som sedermera blev professor i Rochester. För mig var det självklart att den som skulle gå den linjen skulle ha den konstnärliga utbildningen och en akademisk basutbildning eller motsvarande i botten. Examination skulle ske både beträffande det konstnärliga och det vetenskapliga arbetet. Det innebar naturligtvis att doktoranderna var något äldre, en del över 40. Men många var betydligt yngre. När jag hörde Kailas framställning fanns här mycket som jag kände igen från denna tid och Gunnars och mina resonemang.

Här några punkter: (1) Använda olika metoder och teorier fritt och sätta samman bitarna så att det stämmer överens med det egna syftet (2) att undvika akademismens isolerande verkan (att bryta ned traditionen för att skapa sin egen) (3) att realisera den dolda kunskapen (4) att förstå att det tar tid att bygga upp en forskartradition och därmed vara försiktig vid bedömning av kriterier (5) att låta bofinken se ut hur f-n som helst och inte lägga band på kreativiteten (6) program skall stödja inte styra och strypa.

Det var för oss inte fråga om att strama upp utbildningen efter handledar-kompetens lika litet som det tidigare varit fallet inom musikvetenskap. Snarare att försöka finna kombinationer av handledarresurser med en ansvarig huvudhandledare. Ämnena valdes inte heller som kollektiva, även om vi hade haft exempel på kollektiva avhandlingar inom den traditionella musikvetenskapen, utan gick ut på att lösa problem med hjälp av handen och hjärnan. Ett exempel: Hans Davidsson sökte lösa de musikretoriska problemen hos Matthias Weckman med traditionella musikvetenskapliga metoder, analys, textkritik etc. men samtidigt också spela sig fram till lösningar. Hans senaste stora Weckman-tolkning med kommentarer finns utgiven i en föredömlig CD-box (Loft Recordings, LRCD 1065-67). Handen och hjärnan skulle samverka. För man in ett formaliserat system med stipulerad studietid och antagning av studerande som samtidig skall göra delar av sin grundutbildning i en eller annan form blir mina erfarenheter säkert värdelösa för er som är dagens handledare. Att systemet fungerade någotsånär berodde på att vi samarbetade. Utan Olle Edström, Stig-Magnus Thorsén och Philipp Tagg och i senare skede Hans Davidsson och – inte minst några av er som sitter här och lyssnar – samt många externa krafter skulle vi inte ha fått fram avhandlingar som sedan jag slutat har växt i antal. Som handledare kan man ha olika roller: Ola Stockfelt tackade mig i förordet till sin avhandling om Mozarts 40:e symfoni för att jag startat och stoppat honom. Jag slås ibland av dåligt samvete att jag inte hjälpt till mer däremellan när det gäller mina tidigare doktorander. Bördorna bars i stor utsträckning av de ovan nämnda yngre kollegerna.

Jag har upplevt en tid då resterna av universitetens bildningsansvar försvann till förmån för en alltmer yrkesinriktad verksamhet.

Avslutningsvis skulle jag vilja göra några korta reflexioner kring detta eftersom jag hoppas att någon liten rest skall bli kvar och förhoppningsvis bilda embryo till en renässans för kunskap och bildning, konst och musik utan tanke på lönsamhet.

Den akademiska oligarkien, staten och marknaden

Det stigande intresset för universitet och högskolor från staten och marknads sida har sannolikt att göra med ökad insikt om kunskapens betydelse i den internationella kampen om ekonomiskt herravälde och överlevnad. I triangeln mellan den gamla akademiska oligarkien, marknaden och staten har den förstnämnda blivit en tillgång att räkna med för att bibringa välfärd mer än att stå för förståelse av människan och världen genom fritt och förutsättningslöst tänkande. Staten vill se prestation och marknaden vill se resultat. Till en del har dessa nya vindar varit stimulerande för den akademiska världen. Lärarna tar i dag bättre hand om sina studenter. Antalet vetenskapliga avhandlingar har stigit i höjden och likaså antalet forskningsprojekt från nationella och internationella fonder. Samtidigt har tempot och omfattningen av utbildning och forskning hårt pressat universitetets personal: effektiviteten på kort sikt kan vara ödesdiger både för utbildningens kvalitet, forskningens förnyelse och personalens välbefinnande på lång sikt. För långt drivet högvarv kan skada universitetets traditionella inre logik. Denna består som bekant av förmåga till kritiskt, ifrågasättande tänkande och möjlighet att fritt välja forskningsfält och inriktning. Blir utbildningen korvstopppning och forskningen styrd av externa krafter finns det en uppenbar fara att universiteten förlorar sin själ och förvandlas till utbildnings- och forskningsfabrik. Vid Bologna-universitetets 800-årsjubileum tecknade ett stort antal universitet under en deklaration, ett Magna Charta, som formulerar universitetens skyldighet att följa sin hävdvunna inre logik. Särskilt de engelska universiteten efter Margret Thatcher har förlorat mycket av ”den vetenskapliga tron” och rektorerna nödgas påkläda sig en management-kostym som inte bara är oklädsam utan dessutom rent av farlig. Universitet är varken stat eller marknad och betjänar varken den förre eller senare om den okritiskt försöker anta dess former och formspråk. Däremot kan universiteten inte leva utan en nära dialog med staten och marknaden precis på samma sätt som tidigare dialogpartner var kyrkan och marknaden. Detta är nödvändigt därför att universiteten har ansvar för att dess studenter kan fullgöra sina kommande arbetsuppgifter i samhället och att dessutom både stat och marknad mår väl av att ta djupa intryck av universitetens etik, inre logik och försök att förstå människan i ett bredare perspektiv än som medborgare och konsument.

När grosshandlaren Oscar Ekman på 1890-talet donerade byggnaden till Göteborgs högskola var syftet att ge en stad som i hög grad dominerades av merkantila intressen en högre bildning. Affärer kunde man enligt Ekman lära sig endast genom att praktisera. Vid dagens universitet utgör utbildningarna ett så dominerande inslag att bildningsämnen och inslag av bildning utgör en blygsam del, som också sjunker i paritet med att prestationskraven stiger: vem vill göra kvällskurser för bildningstörstande som kanske är mer intresserade av undervisningens innehåll än att vinna poäng? Åsidosätts bildningsnivån i ett samhälle påverkar det snart också näringslivet: möjligheten att kommunicera och förstå medarbetare, kunder och konkurrenter är nödvändigt för att komma till ett avslut på en affär. För sammanhållningen av ett universitet är på samma sätt bildningsaspekten central.

Skall den akademiska världen kunna bevara universitetens Magna Charta måste bildningsaspekten respekteras högre av stat och marknad. Universitetsvärlden av i dag har som sagt krympande anslag från staten samtidigt med ökat krav på effektivitet och inriktning mot utbildning. Marknaden applåderar och förstärker denna ideologi av lönsamhetsskäl. I det läget måste vi söka nu levande

bundsförvanter till Oscar Ekman som – oavsett om de är politiker, företagare eller kommunalmän – förstår vikten av bildningens bevarande i en tid då utbildning i form av olika våldsideoologier trumfas ut dygnet runt i våra teve- och videomedier! Bildningen är inte till för universitetens bevarande utan för medborgarnas livskvalitet och näringslivets internationalisering. Bildningsdelen i ett universitet är inte bara en barometer på dess autonomi utan mäter också bildningen hos statens och marknads företrädare.

Detta är mitt budskap till er mina vänner handledare, som skall föra facklan vidare.

Anförande hållet under konferens för handledare inom Konstnärliga fakulteten i februari 2005.